

author takes up a critical stand likewise towards Heidegger's notion of Dasein from an analysis of which it ensues that man is not primarily an active transformer of his own self and of reality which encompasses him, but a „metaphysical creator“ whose essence consists in that he is a „messenger of being“.

VZŤAH PRAVDY A OMYLU VO VÝVOJI POZNANIA

TEODOR MÜNZ

Teória omylu je skúšobným kameňom všetkých
teórií pravdy.

F. C. S. Schiller, *Logic for use*

Najstaršia a najprirodzenejšia, realistická teória pravdy definuje pravdu ako zhodu myslenia so skutočnosťou, alebo, čo je to isté, s vecou. Traduje sa od Aristotela cez scholastiku, mechanistický materializmus, niektoré druhy realizmu a čiastočne ovplyvňuje i názory marxistických autorov. Napríklad podľa Schaffa, ktorý napísal dodnes najvyčerpávajúcejšiu marxistickú prácu o pravde, „pravda je vlastnosťou súdu *verne odrážajúceho* objektívnu realitu“. ¹ Ešte jasnejšie povedané, „*pravdivým súdom myslíme o veci tak, aká je fakticky* (myslíme, že niečo je také a také a jeto skutočne také a také)“. ² Schaff napája marxizmus na aristotelovskú tradíciu. „Tvrdím, že poznávanie je odrazom skutočnosti, alebo že pravda je súd verne odrážajúci skutočnosť, nadväzuje dialektický materializmus a najmä marxisticko-leninská teória odrazu na klasickú formuláciu Aristotelovu.“ ³ Toho názoru je aj Klaus. „Dialektický materializmus sa opiera o Aristotelovu definíciu pravdy.“ ⁴

No už krátke zamyslenie sa nad touto definíciou nám odhalí jej povrchnosť a neprijateľnosť pre dynamický, dialektický systém, akým je marxizmus. Realistická teória zväčša predpokladá úplnú zhodu myslenia so skutočnosťou, akoby jeho intuitívne splývanie s ňou. Vznikla a tradovala sa totiž v dobách, keď gnozeologické filozofické myslenie nebolo ešte dostatočne diferencované, keď subjekt ešte nebol dostatočne „sebauvedomený“ a gnozeológia hodne podliehala nekritickému, naivne realistickému mysleniu denného života. Podľa tohto myslenia, subjektu ako špecifickej, od objektu odlišnej danosti temer vôbec niet, subjekt je „tabula rasa“, ktorá najmä v akte pravdivého poznávania je schopná intuitívne sa zmocniť poznávaného predmetu v origináli, aspoň v určitej súvislosti úplne, vyčerpávajúco ho spoznať a získať tak čo len fragmentárnu absolútnu pravdu.

Myslíme, že tieto názory neobstoja. Z realistickej teórie pravdy totiž plyní,

¹ Zu einigen Fragen der marxistischen Theorie der Wahrheit, Berlin 1954, 45.

² C. d., 47.

³ Tamtiež.

⁴ Einführung in die formale Logik, Berlin 1958, 29.

že ak je pravda úplná zhoda myslenia so skutočnosťou, tak potom takáto pravda o určitom predmete nemôže sa veľmi dlho zmeniť. Objektívna skutočnosť sa síce mení, no v niektorých oblastiach, napr. vo fyzikálnej, celkom zanedbateľne, aspoň po dobu trvania vedy. Preto ak už staroveká veda spoznala pravdivo niektoré fyzikálne predmety, jej pravdy o nich by mali byť pravdami nielen našimi, ale ešte aj našich vzdialených potomkov. Nie sú však, ba medzi nami a starovekom stoja v niektorých súvislostiach už celé rady medzičasom nastolených a zavrnutých právd. To však znamená, že sa so svojím predmetom úplne nezhodovali.

Z hľadiska realistickej teórie pravdy mohlo by sa síce namietať, že oné pravdy neboli teda pravdami, lebo nevystihovali úplne, verne svoj predmet. Potom však vzniká otázka, či takéto pravdy vôbec existujú, či sú dosiahnuteľné. Po krátkej úvahe dôjdeme k záveru, že realistická teória svojimi maximalistickými požiadavkami na pravdu robí z nej nedosiahnuteľný ideál a že vedie k druhému extrémnemu názoru, krajne pesimistickému, podľa ktorého, ako sa často populárne hovorí, „pravdy na svete niet“. Žiaden názor sa so skutočnosťou ešte úplne nezhodoval, lebo každý po čase padol ako omyl, čiže nikto ešte nemal pravdu. Ľudstvo sa topí v omyloch, zdaniach pravdy.

Ani jeden z týchto extrémov nemôžeme prijať. Dejiny vedy síce ukazujú, že vedecké pravdy o určitých objektívnych predmetoch sa spravidla menili oveľa rýchlejšie než tieto predmety, z čoho vyvodzujeme, že sa nemohli úplne s nimi zhodovať, na druhej strane sa však nedá povedať, že žiadna z nich preto nebola pravdivá, že bola len omylom, zdaním pravdy. Podľa nášho názoru každá bola, alebo mohla byť vo svojej dobe pravdivá — ak bola dokázaná — pritom sa však ani jedna so svojím predmetom úplne nezhodovala. Slovom, nebola absolútne, ale len relatívne pravdivá, zhodovala sa s ním viac alebo menej, podľa historického stupňa vývoja vedy, čiže správnejšie povedané, viac-menej sa k nemu približovala.

Pravda nie je teda úplnou zhodou myslenia so skutočnosťou. Realistická teória pravdy vôbec neprihliada k špecifičnosti poznávajúceho subjektu, následkom čoho nevie uspokojujúco vysvetliť vzájomný vzťah pravdy a omylu. Chápe ho (a nielen ona, ale azda bezvýhradne každá, i marxistická teória pravdy) v tom zmysle, že pravda stojí vedľa omylu, resp. že je mechanicky, t. j. izolovateľne v ňom obsiahnutá a možno ju z neho aspoň po čase vylúpuť. Vnútorne sa neprelínajú, tým menej sú identické, lebo nemajú nič spoločné. Pravda je zhoda so skutočnosťou, omyl je nezhoda s ňou, subjektívne zdanie. Nikto nepopiera, že omyl je subjektívneho pôvodu, hoci mnohí autori sú toho názoru, že pravda môže byť aj od subjektu nezávislá, pretože stotožňujú objektívnu skutočnosť s pravdou. Teda, podľa realistickej teórie, ak pri omyle zostáva subjekt uzavretý v sebe samom a stáva sa obeťou svojej nedokonalosti, podmienenej svojou špecifičnosťou, subjektívnosťou, pri pravde zo seba tento svoj háv zhadzuje, stáva sa dokonalým a poznáva skutočnosť takú, aká je osebe, bez najmenšieho skreslenia subjektívnosťou.

Potom sa však celkom prirodzene vynára ďalšia otázka: Ako je takýto gnozeologický zázrak možný, ako môže subjekt raz podliehať svojej špecifičnosti

a druhý raz sa jej úplne zbavovať? Jestvujú azda dva navzájom nezávislé druhy poznávania, pravdivé a mylné, nešpecifické a špecifické?

Z tohto neprípustného dualizmu pravdy a omylu vidíme len jedno východisko. Subjekt nemôže nikdy vystúpiť zo seba samého a preto celé jeho poznávanie je špecificky zafarbené, t. j. nevystihuje objekt v origináli, ale viac-menej ho skresluje. Táto špecifičnosť musí byť teda obsiahnutá tak v pravde, ako aj v omyle. V pravde je latentná, neuvedomená, a preto pravda budí zdanie úplnej zhody subjektu s objektom (ktorú naivný realizmus považuje za skutočnú), v omyle, v ktorý sa pravda zvracia, stáva sa akútnou, uvedomenou a subjekt spoznáva, že svojou pravdou sa nezhodoval so skutočnosťou, ale s čímś iným. Preto, ako hovorí Driesch, „všetka teória poznania, alebo kritika poznania vyrástla z omylu“.⁵

Pravda teda neexistuje vedľa omylu, ale zvracia sa v omyl, čiže omyl môže byť niekedy pravdou (nie však každý omyl, ako ešte ukážeme). Myslíme, že len toto monistické ponímanie pravdy a omylu, ktoré počíta s omylom a s celou špecifičnosťou subjektu ako s organickou zložkou pravdy, môže odstrániť nedôslednosti, ku ktorým vedie realistická teória pravdy, a dovoľuje pochopiť, že konkrétna pravda môže byť len relatívna, a to v spomínanom zmysle.

Realistická teória pravdy je teda predovšetkým statická. Pravda, raz spoznaná, t. j. súd, verne vystihujúci svoj predmet, nemôže sa už meniť a celé ďalšie poznávanie, ak nede degeneruje, musí ju ako takú prijímať. Je totiž aspoň fragmentárne absolútna a za absolútno už postúpiť nemožno. Nemôže sa teda ani zvrátiť v omyl, lebo je nesubjektívna. Potom si však realistická teória zahatáva cestu k pochopeniu veľkého úseku vývoja poznávania, ktorý sa vyznačuje práve zvracaním sa právd v omyly a nastoľovaním nových, skutočnosti adekvátnejších právd, no nikdy jej nie úplne adekvátnych, t. j. s ňou celkom zhodných. Pravda sa podľa realistickej teórie „vyvíja“ najviac ak tak, že sa rozširuje, t. j. k starej, ale stále platnej pravde sa pridáva nová, podobne ako sa rozširuje môj obraz o svete keď ho pozorujem zväčšujúcim sa otvorom v stene. Je jasné, že to nie je žiaden vývoj, lebo ten je len tam, kde je prekonávanie nižších štruktúr vyššími, ktoré vyrastajú z nich, teda kde je dialektická negácia. Preto aj poznávanie sa musí vyvíjať len negáciou, prekonávaním právd prostredníctvom ich zvracania sa v omyly. S takýmto modelom vývoja sa v histórii poznávania stretávame ustavične, kým s predošlým vôbec nie.

Takéto sú niektoré dôsledky realistickej teórie pravdy. Znehodnocujú v nejednej súvislosti aj dnešné marxistické myslenie, robiac z neho vnútorne protirečivý konglomerát metafyziky a dialektiky, starého a nového. Najviac sa prejavujú v chápaní vzťahu relatívnej a absolútnej pravdy. Absolútna pravda nie je podľa prevažnej väčšiny marxistických autorov organickou, ale len mechanickou zložkou relatívnej pravdy, pozostáva zo „zrniek“ v nej obsiahnutých a dá sa z nich ich zhŕňaním vybudovať. Pritom sa vraj táto absolútna pravda úplne zhoduje so svojím predmetom, čiže je nezvratná v omyl, a teda ani v ďalekej budúcnosti sa nezmení. Jej kritérium však ešte nikto neurčil a ani nemohol určiť, lebo

⁵ *Člověk a svět*, 1933, 16.

prax, ktorá má ním byť, nie je kritériom absolútnej, ale len relatívnej pravdy. Práve ona vás vedie k názoru, že konkrétna pravda je len relatívna.

Je zrejmé, že marxizmus ako totálne dynamický a dialektický systém nemôže sa ani čiastočne opierať o takú teóriu pravdy, ktorá je statická, metafyzická, antidialektická. Ak prijímame Leninove výroky: „Odraz prírody v mysli človeka treba ponímať nie „mýto“, nie „abstraktne“, nie bez pohybu, nie bez protirečenia, ale vo večnom procese pohybu, vzniku protirečenia a ich prekonávaní“,⁶ „poznatie je večné, nekonečné približovanie sa myslenia k objektu“,⁷ „zhoda myšlienky s objektom je proces“,⁸ „pravda je proces“⁹ atď., potom treba opustiť akúkoľvek statickosť v poznávaní a dôsledne zaujať vývojové stanovisko, podľa ktorého každá pravda sa mení a vyvíja, čiže žiadna sa so svojím predmetom úplne nezhoduje, ale sa k tejto ideálnej zhode s ním len približuje. Subjekt teda nikdy nevystupuje zo seba k predmetom v ich origináli. Absolútna pravda nie je nám konkrétne daná v žiadnom zrnku, ale sa k nej iba blíži, a to immanentne, zdokonaľovaním relatívnych právd. Jej úplné, konkrétne dosiahnutie je konečným, ideálnym cieľom asymptotického vývoja poznávania.

Aký je, podľa nášho názoru, dynamický model pravdy a ako možno ním vysvetliť vlastnosti pravdy, ktoré vyzdvihuje marxizmus, ako sú konkrétnosť, relatívnosť, participácia na absolútnej, objektívnosť atď.?

Realistická teória vystihuje charakter pravdy v tom, že pravda je ozač úplnou zhodou, neprotirečivou jednotou; nie však so skutočnosťou, ale len so skúsenosťou. Skúsenosť — ako sme ukázali v štúdiu *Vedecká prax*, uverejnenej v 3. čísle tohto ročníka Otázok marxistickej filozofie, na ktorú tu nadväzujeme — je komplex názorných, predovšetkým zmyslových poznatkov o objekte, získaných vedeckou praxou, t. j. výskumnými metódami, ktorými veda disponuje v danej etape svojho vývoja. Je teda časopriestorovo podmienená a jej prienik do skutočnosti, i do toho istého predmetu je kvantitatívne i kvalitatívne rôzny, podľa praktických možností výskumu, najmä prístrojov. Iná bola biologická skúsenosť Aristotelova, iná Leeuwenhoekova, iná dnešného biológa pracujúceho s elektrónovým mikroskopom, lebo iná bola ich prax. Nikdy však nevyčerpáva ani kvantitatívne, ani kvalitatívne objekt úplne, hoci sa k nemu blíži, t. j. vždy je špecifická a tvorí tak základnú špecifickosť subjektu vôbec.

Skúsenosť je na rozdiel od samého poznávaného objektu veľmi dynamická, pohyblivá a menlivá, je to najdynamickejší činiteľ v poznávaní. Myslenie ako geneticky sekundárny poznávací faktor, odkázaný na názorný materiál, ktorý spracúva, operuje len na nej. Bezprostredne sa teda týka len s ňou a nie so samým objektom a úroveň jeho prieniku do neho závisí vcelku od úrovne jej prieniku. Inej skúsenosti o tom istom predmete zodpovedajú iné názory o ňom. V histórii poznávania nastávajú teda radikálne zmeny a obraty oveľa menej v samom predmete než v skúsenosti, a následkom toho aj v názoroch o ňom.

Hoci teda úlohou myslenia, ako aj zmyslov, je poznávanie objektívnej skutoč-

⁶ *Filozofické zošity*. Spisy 38, Bratislava 1961, 204.

⁷ Tamže.

⁸ C. d., 203.

⁹ C. d., 210.

nosti, od subjektu nezávislej, myslenie k nej nepreniká bezprostredne, ale len sprostredkovane, pomocou špecifickej skúsenosti. Preto úplne zhodovať sa môže len s ňou, kým od skutočnosti sa musí viac-menej odlišovať, čiže z druhej stránky, môže sa k nej viac-menej približovať.

Ulohou rozumu je završovať prácu zmyslov, ktorá je len polovičná. Vyabstrahuje zo zmyslového materiálu vzťahy a súdi o skutočnosti. Zmysly poskytujú síce materiál o nej, no nehovoria pritom nič. To robí len rozum, a preto akýkoľvek súd o skutočnosti, akékoľvek áno alebo nie je len súdom a rozsudkom rozumu. Táto činnosť je však nevyhnutne riskantná. Rozum môže každým takýmto súdom inputovať skutočnosti to, čo v nej nie je, niečo subjektívne a takto ju skresliť. Súdi totiž o skutočnosti, hoci bezprostredne vychádza len zo skúsenosti. Tak sa stáva, že skúsenosť, nevyhnutne subjektívne zafarbenú, vyhlási za samu skutočnosť. Subjekt to predvída, a preto každý svoj kategorický súd o skutočnosti nevyhnutne sprevádza sebakritickou otázkou: Je to ozaj tak, je to pravda, zodpovedá to skutočnosti? Pravda sa tu teda tiež chápe ako zhoda myslenia so skutočnosťou, ktorou chce a má byť, no nie je. Preto je takýto súd spočiatku hypotézou, t. j. súdom, ktorý otvorene pripúšťa možnosť subjektívneho skreslenia skutočnosti. Verifikačnými procedúrami sa veda snaží skreslenie z neho odstrániť a premeniť hypotézu na desubjektivizovanú teóriu, úplne zhodnú so skutočnosťou. Dá sa jej to? Myslíme, že celkom nie. Ako totiž postupuje verifikácia?

Z hypotézy sa logicky vyvodzujú konzekvencie, ktoré sa v praxi — pozorovaním a experimentom — overujú. Hypotéza síce buduje na určitom okruhu javov, no konzekvenciami skúmame, či vysvetľuje aj iné javy, ktoré sa prípadne snažíme novou praxou odhaliť. Ide nám teda o maximálne rozšírenie okruhu jej adekvátnosti v zmysle horizontálnom i vertikálnom. Ak vie všetky dané javy vysvetliť, t. j. ak jej žiadne neprotirečia, vyhlási sa za pravdivú, ak sa vynoria protirečenia modifikuje sa, alebo padá ako úplne mylná.

Je však jasné, že takýto postup nemôže hypotézu úplne desubjektivizovať a zaistiť tak úplnú zhodu teórie so skutočnosťou. Verifikácia, ku ktorej sa pristupuje obyčajne čoskoro po vytvorení hypotézy, deje sa tiež obmedzenou, časopriestorovo podmienenou skúsenosťou, závislou od výskumných možností danej disciplíny v daných podmienkach, a teda tiež špecifickou, subjektívne zaťaženou. Takto podmienená skúsenosť potom sama podmieňuje rozumové sudy, argumenty, ktoré ju spracúvajú a ktoré sú samy hypotetické, subjektívne zaťažené. Nemôže teda hypotézu úplne desubjektivizovať. Urobí ju však na čas pravdivou v tom zmysle, že časť subjektívnosti z nej eliminuje a zostávajúcu časť ponecháva ako latentnú, ktorá sa odhalí neskôr. Tak vzniká ilúzia, že hypotéza je úplne desubjektivizovaná a zhodná teda úplne so skutočnosťou. Je však zrejmé, že to tak nie je, pretože sa neskôr zvráti v subjektívne zaťažený omyl. Jej zhoda je teda len zhodou s určitou skúsenosťou, čiže je len relatívne pravdivá.

Ďalej z hypotézy sa hneď nevyvodí a v daných podmienkach ani nemôžu vyvodiť všetky jej konzekvencie. Potenciálne ich obsahuje veľmi mnoho, keďže však vždy vychádza z obmedzeného okruhu javov, nevidia sa vždy ich súvislosti s inými, prípadne ešte neznámymi javmi a tak ani všetky jej dôsledky. Napríklad len nedávno sa zistilo, že Ptolemaiova geocentrická teória, ktorá, ako ďalej ukáže-

me, bola svojho času relatívne pravdivá, obsahovala konzekvenciu, že stálice sa pohybujú väčšou rýchlosťou, ako je rýchlosť svetla. Nikto z Ptolemaiových odporcov tento argument proti nej však neuviedol, lebo buď vôbec nevedel, že rýchlosť svetla je konečná, alebo nevedel, že je to najväčšia „prípustná“ rýchlosť hmoty. Fakt nemožnosti okamžitého vyvodenia všetkých konzekvencií hypotézy, teda aj takých, čo by ju falzifikovali, taktiež pomáha jej dočasnému udržaniu sa ako pravdivej teórie. Nie je však jednoznačne rozhodujúci, lebo negatívnu konzekvenciu, keďže je sama hypotézou, možno niekedy vysvetliť aj v prospech teórie.

Proti subjektívnosti hypotézy bojuje moderná veda aj jej zaradovaním do širších teoretických súvislostí, do logického kontextu s verifikovanými už pravdami tej istej vedy alebo iných vied. Predpokladá, že konzistentnosť s veľkým okruhom takýchto poznatkov pomôže tiež odstrániť subjektívnosť hypotézy. Nepomôže ju však odstrániť, ale prípadne len oslabiť. Podľa prof. Filkorna „tvorenie širokého vedeckého systému veľmi zväčšuje našu istotu, čo sa týka pravdivosti skúmaných hypotéz... Do čím širších súvislostí zaraďujeme určitú hypotézu, tým viac sa zmenšuje ľubovôľa pri jej tvorbe.“¹⁰ Teda naša istota sa len „veľmi zväčšuje“ a ľubovôľa sa „zmenšuje“, t. j. absolútnu pravdu ani týmto spôsobom nedosahujeme. Aj veľké systémy a kontexty sa falzifikujú, čiže odhaľujú sa ako subjektívne zaťažené, čo je z nášho hľadiska samozrejmé.

Veda nemá teda dodnes nijaké prostriedky na úplnú elimináciu subjektívnosti z hypotéz. V pravde je subjektívnosť tiež obsiahnutá. Nastolenie určitej pravdy môžu podporiť, ako ukážeme, aj rôzne osobné apriórne postoje, predsudky, alebo aj vôľové, citové a iné záujmy. Ovplyvňujú rozum, no len prostredníctvom jeho operácií na skúsenosti.

Čo je však potom pravda? Je to hypotéza, ktorá bola v daných podmienkach prakticky i teoreticky maximálne desubjektívizovaná. Nie je desubjektívizovaná úplne, no natoľko, že momentálne sa jej zostávajúca subjektívnosť nevidí, je latentná, a preto sa pravda považuje za úplne zhodnú so skutočnosťou. Medzi pravdivou teóriou a hypotézou nie je teda podstatný rozdiel. Ako hovorí akademik Hrušovský, „rozdiel hypotézy a teórie je... iba relatívny a dočasný. Overenie teórie, i keď solídne, je vždy neúplné a v skutočnosti aj teória je len hypotézou, no hypotézou nateraz pomerne bezpečne overenou.“¹¹ Inakšie povedané, pravda je úplná zhoda myslenia len so skúsenosťou a väčšia-menšia zhoda so skutočnosťou, čiže je adekvátna skúsenosti a viac-menej aproximatívna skutočnosti, podľa stupňa vývoja poznávania. Pokiaľ je však pravdou táto jej dvojstránkovosť sa nevidí, lebo sa nevidí jej subjektívnosť, podmienenosť skúsenosťou. Nevidí sa ani špecifičnosť skúsenosti, a preto sa skúsenosť vydáva za skutočnosť a pravda za úplnú zhodu s ňou samou. Pravý stav vecí sa odhalí až pri zvrátení sa pravdy v omyl, čiže pri odhalení sa jej subjektívnosti.

Pravda ako úplná zhoda myslenia so skutočnosťou je teda len naivne realistickým zdaním, podmieneným tým, že pravde v daných podmienkach nič neprotirečí, že ju daná prax potvrdzuje. Fakticky možno hovoriť len o zhode dynamickej,

¹⁰ Úvod do metodológie vied, Bratislava 1960, 56.

¹¹ Problémy noetiky, Trnava 1948, 35–36.

t. j. o historickom približovaní sa myslenia ku skutočnosti, následkom ktorého v daných podmienkach pravda síce skutočnosť odráža, no nikdy nie dokonale, čiže môže sa ešte vždy zlepšovať, asymptoticky sa približovať ku skutočnosti, k jej ideálnemu, zrkadlovému, mechanickému odrazu.

Teraz budeme ilustrovať svoje tvrdenia na príklade z dejín vedy. Ukážeme, že geocentrizmus bol až do vystúpenia Galileiho relatívne pravdivou teóriou, vyvracajúcou vtedy nepravdivú heliocentrickú hypotézu. Pre nedostatok miesta musíme však náš výklad veľmi zhustiť.

Heliocentrické názory sa vynorili už v starom Grécku. Spomeňme len Hera-kleida Pontského, podľa ktorého Merkúr a Venuša obiehajú okolo Slnka, no predovšetkým Aristarcha, tvrdiaceho, že okolo neho obieha aj Zem, ktorá popri-tom rotuje ešte raz denne okolo vlastnej osi. Táto hypotéza sa neujala, pretože odporovala všetkej vedeckej skúsenosti. Dedukcie z nej boli falzifikované a ho-vorili v prospech geocentrizmu, ktorý sa takto upevňoval a stával vedeckou teóriou. Jeho základy položil Aristoteles. Zem je guľa, dokazoval, no nepohybuje sa, ale stojí v centre sveta, ktorý sa celý točí okolo nej. Už on uvádza základné argumenty proti heliocentrizmu, fyzikálne a astronomické, neskôr ešte podopreté a prehĺbené. Ak sa Zem pohybuje, hovorí, kameň vyhodený kolmo do výšky nemôže dopadnúť späť na miesto vyhodenia, lebo Zem pod ním medzitým ubehne. Dopadne však, čo znamená, že Zem stojí. Nemôže sa pohybovať, tvrdí o 300 ro-kov neskôr Ptolemaios, lebo keby rotovala okolo svojej osi všetky predmety, včítane ľudí, by od nej odleteli a keby obiehala okolo Slnka, následkom svojej veľkosti by nechala ďaleko za sebou všetko, čo by bolo na jej povrchu a nad ním. „Nakoniec by sa musela obrovskou rýchlosťou vyrútiť zo samého neba. No takéto možnosti nám pripadajú už pri púhom pomyslení neuveriteľne smiešne.“¹² Nemôže sa pohybovať, zhŕňa všetky stredoveké argumenty náš profesor trnav-skej univerzity Szentiványi, lebo ľudia by pri jej rotácii trpeli ustavičným zá-vratom, lebo kanón, ktorý by vystrelil na rovníku smerom rotácie, predbehol by následkom jej veľkej rotačnej rýchlosti svoju vlastnú strelu, keby zase vystrelil proti smeru rotácie, strela by musela ubehnúť oveľa väčší kus ako v opačnom smere, lebo Zem by jej utekala v ústrety atď. Toto všetko nebaďať, z čoho jasne plynie, že Zem sa nepohybuje, čiže stojí.¹³

Ako vidíme, tejto argumentácii chýbala znalosť dvoch fyzikálnych princípov: zemskej gravitácie a zotrvačnosti pohybu. Aristotelovská, predgalileovská a pred-newtonovská fyzika ich však nemohla poznať. Neexperimentovala, iba pozorovala, pričom sa opierala o povrchnú dennú skúsenosť a „zdravý rozum“, ako to pekne ukazuje sama Aristotelova fyzika. No aká skúsenosť, taký rozum. Preto boli tieto názory vtedy relatívne pravdivé. Prax ich potvrdzovala, nič im neproti-rečilo. Neboli však desubjektivizované.

Na podobnej úrovni boli aj argumenty astronomické. Podľa Aristotela, ak Zem obieha okolo Slnka, musia stálice javiť paralaxu, t. j. zdanlivú vzájomnú zmenu

¹² C. Ptolemaios, *Handbuch der Astronomie 1*, Leipzig 1912, 18.

¹³ Pozri *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea*, dec. 1., Tyrnaviae 1689, 35–36.

polohy, ako ju napr. javí skupina domov, keď ich pozorujeme z rôznych stanovísk, najmä blízkych. Nič také nebolo však badať ani púhym okom, ani prístrojmi. Až do vynájdenia ďalekohľadu používali sa v astronómii len prístroje na meranie uhlovej vzdialenosti hviezd, ktoré boli však príliš hrubé na to, aby zistili nepatrné paralaxy stálic, skutočne existujúce. Nezistil ich ešte ani Tycho de Brahe, „najdôkladnejší pozorovateľ svojich čias“, ako hovorí o ňom jeho životopisec,¹⁴ ktorý už poznal Kopernikove názory, no nemohol ich prijať, lebo z jeho skúsenosti mu plynulo niečo iné. Nemal síce ešte ďalekohľad, no mal do tých čias najpresnejšie prístroje na meranie uhlov. Ak najmenší uhol, ktorý vedel zmerať Hipparchos, bol 4', Tycho de Brahe zostúpil až na 1'. No ani najväčšia paralaxa stálic nepresahuje 1"! Stálice teda podľa Tycha nejavili paralaxu, čiže „Zem stála“.

Podľa geocentristov paralaxa mala byť zistiteľná tým skôr, že sféru stálic považovali za veľmi blízku. Dnešné „astronomické“ vzdialenosti medzi hviezdami boli pre nich nemysliteľné, lebo podľa Tycha de Brahe príroda „nemrhá priestorom“. Rozmýšľali teda ešte v pozemských rozmeroch. V názore o blízkosti hviezd utvrdzoval predgalileovských astronómov jav iradiácie, t. j. vlastnosť oka vnímať jasné predmety na tmavom pozadí, ako sú aj hviezdy alebo Mesiac, väčšie, než sú v skutočnosti. Následkom toho sa im aj vzdialené stálice javili ako kotúčiky merateľného priemeru. Meral a udával ich aj Tycho de Brahe. (Dnes sa nám v ďalekohľadoch už ani najvzdialenejšia planéta, Pluto nejaví ako kotúčik, nehovoriac o stáliaciach). Z toho vyvodili, že musia byť blízko, čiže paralaxa by mala byť tým skôr zistiteľná. Nebola však, z čoho jednoznačne usudzovali, že Zem stojí.

Takto Tycho de Brahe vedecky vyvracal Kopernikovu hypotézu, vyjadriac sa na jeho adresu, že „keby bol mal presné, úplne bezchybné prístroje, bol by nám zanechal oveľa istejšie veci.“¹⁵ Kopernik ozaj pracoval len hrubými prístrojmi.

Tak bol ešte po Kopernikovi vyvrátený heliocentrizmus a dokázaný geocentrizmus. Dnes vieme, že sa vonkoncom nezhodoval so skutočnosťou, ale len s určitou skúsenosťou, subjektívne rôzne zaťaženou. Preto ho síce nazveme pravdivým, no len relatívne. Nevystihoval skutočnosť, ba vzhľadom na ňu bol menej aproximatívny ako heliocentrizmus, ktorý vyvrátil a ktorý sa vôbec nezhodoval s vtedajšou skúsenosťou. Bol teda viac subjektívne zaťažený ako on, no jednako bol na svoju dobu pravdivý, kým on mylný. Skúsenosť, z ktorej vychádzal, bola vtedy jediná možná a najdokonalejšia a jeho názory jej boli najadekvátnejšie. Vysvetľoval celý vtedajší okruh skúseností (vedel vysvetliť aj pohyby planét), kým heliocentrizmus nevysvetľoval nič. A bol celkom konzistentný s vtedajšími vedami, napr. s aristotelovskou fyzikou (ktorá dokazovala, že Zem musí byť guľatá a nehybná v strede sveta), chémiou (teória štyroch živlov učiaci, že živly sú rozvrstvené podľa svojej váhy: Najťažší, zem, „dole“, t. j. v strede sveta, najľahší, oheň, resp. éter — planéty a stálice — „hore“) atď. Iba ďalší vývoj vedy ukázal, že aj oné dôkazy geocentrizmu budovali len na subjektívne zafar-

¹⁴ J. L. E. Dreyer, *History of the Planetary Systems*, Cambridge 1906, 367.

¹⁵ *Epistolarum astronomicarum libri 1.*, Uraniburgi 1596, 74.

benej skúsenosti, a nie na skutočnosti, ako si mysleli geocentristi, a že ich pádne dôkazy boli ovplyvnené aj rôznymi apriórными postojmi, ako: Čo nevnímame, to neexistuje; aké to vnímame, také to existuje; čo platí o vzťahoch medzi predmetmi na Zemi, to platí aj o vzťahoch medzi predmetmi a Zemou; nebeské vzťahy sú analogické s pozemskými atď. Okrem toho napr. Tycha de Brahe ovládali ešte ďalšie, dnes priam komické predsudky, ako že veľké prázdne priestory medzi hviezdami nemôžu existovať, lebo „to by nemalo žiaden zistiteľný význam. Veriť v také niečo je absurdné.“¹⁶ Ďalej, že hviezdy nemôžu byť od Zeme veľmi ďaleko, lebo potom by museli byť obrovské, keďže vraj medzi vzdialenosťou a veľkosťou hviezdy je priama úmernosť. A také hviezdy nemôžu existovať. „Vec sa nerozpína do nekonečna, a preto o veľkosti a vzdialenosti stvorených a viditeľných vecí treba prijímať symetriu... Lebo Boh, tvorca všetkého, miluje náležitý poriadok.“¹⁷ Atď. Toto všetko uvádzal Tycho de Brahe proti Kopernikovi a jeho dokazovací postup túto subjektívnosť nijako neeliminoval.

Slovom, dokazovanie verifikovalo subjektívnejšiu hypotézu a falzifikovalo menej subjektívnu, čo je aj znakom toho, že vo vývoji poznávania sú aj regresy, kroky dozadu, nielen progresy. Zhoda geocentristov so „skutočnosťou“ sa rýchlo začala ukazovať ako zhoda len so skúsenosťou, keď sa počnúc Galileiho fyzikou a astronómiou stará skúsenosť rozšírila a prehĺbila a vynorili sa javy, ktoré geocentrizmus nevedel vysvetliť, predpovedať, ktoré neboli jeho konzekvenciami, a teda mu protirečili. Galilei sformuloval princíp relatívnosti pohybu (dedukovateľný dnes z Newtonovho zákona zotrvačnosti), ďalekohľadom objavil Venušine fázy, ktoré geocentrizmus, „zakazoval“, t. j. neplynuli z neho, odhalil iradiáciu, z čoho vyvodil, že stálice sa nejavia ako kotúčky ale len ako bod (dôsledne to vyvodil až Huygens, lebo sám Galilei ešte čiastočne podľahol iradiácii), čiže môžu byť aj veľmi vzdialené, nemusia teda javiť paralaxu a Koperník môže mať pravdu atď. Situácia sa začala obracať v prospech heliocentrizmu, ktorý vedel vysvetliť celú danú skúsenosť a predpovedať budúcu. O nezmenenej skutočnosti vytvorila sa nová pravda, protikladná prvej, no zase ozajstná, nielen zdanlivá, akou nebola ani predošlá, hoci sa už teraz za takú vyhlasovala.

Ale táto pravda zase nebola úplne zhodná so skutočnosťou. Kopernikova hypotéza sa dodnes v mnohom falzifikovala alebo modifikovala, lebo sa postupne odhaľovala ako subjektívne zafažená. Už Galilei, ktorý niektoré jej body dokázal, iné falzifikoval. Predpokladala napr., že Slnko je nehybné. Podľa toho jeho škrvny nemali rotovať. Rotovali však, z čoho sa usúdilo, že samo rotuje okolo vlastnej osi. Dnes zostalo z tejto hypotézy len jadro: denný a ročný pohyb Zeme. Je aj tento súd subjektívne zafažený? Podľa dnešného stavu vedy nie, a preto je pre nás pravdivý v zmysle úplnej zhody so skutočnosťou. Treba však predpokladať, že je zafažený ako každá pravda, hoci nevieme určiť v čom. Keby sme totiž vedeli, už by nebol pre nás pravdou, ale omylom. A tak je to aj s inými dnešnými pravdami. Len budúcnosť ukazuje, v čom sa mylí prítomnosť, len ona robí jej pravdy omylmi.

¹⁶ *Astronomiae instauratae progymnasmata*, Pragae 1603, 481.

¹⁷ C. d., 488.

Teraz už môžeme poukázať na niektoré vlastnosti pravdy ako historickej, dynamickej kategórie. Každá pravda je konkrétna, situovaná, t. j. závislá od časopriestorových podmienok, ktoré ju rodia alebo udržujú. Delia sa na objektívne a subjektívne. K prvým patrí predovšetkým sám poznávaný materiálny predmet, ďalej celý komplex hospodársko-sociálnych faktorov, ktoré podmieňujú úroveň danej vedy v danej etape vývoja spoločnosti, sama táto veda, jej výskumné možnosti a teoretická výzbroj. Od toho všetkého sú neoddeliteľné a určitú jednotu tvoria podmienky subjektívne, subjekt, tvorca pravdy. Lebo pravda sa tvorí, resp. dotvára a nenachádza sa hotová ako poklad v zemi. Tento subjekt ako dieťa svojej doby má určitú skúsenosť, určité formy myslenia, určitý psychofyzický habitus, ktorý sa v pravde nevyhnutne odráža. V pravdách koluje krv ich rodičov. Podľa Engelsa „každý myšlienkový obraz svetového systému fakticky je a ostáva obmedzený objektívne, totiž historickou situáciou, a subjektívne, totiž telesným a duševným usporiadaním svojho autora.“¹⁸ Tak tvorí pravda jednotu so svojim prostredím a tak je pochopiteľná len z neho.

Takáto pravda je ďalej relatívna. Úplne sa zhoduje len s určitou skúsenosťou a len čiastočne sa zhoduje so skutočnosťou. Nie je teda absolútna, lebo je ešte subjektívne zaťažená, následkom čoho sa môže meniť, falzifikovať a zdokonaľovať poznávanie.

Keďže však takáto pravda participuje aj na skutočnosti, resp. skutočnosť na nej, nie je ani úplne subjektívna, nie je predstavou subjektu. Každá pravda, aj keď sa po čase falzifikuje, je nielen nevyhnutým, ale aj užitočným stupňom vo vývoji poznávania, lebo zväčšuje jeho aproximáciu k objektu, a to práve tým, že sa falzifikuje a núti nastoliť adekvátnejšiu pravdu. Tak pomáha budovať absolútnu pravdu, ktorá sa buduje znútra, historickou desubjektivizáciou relatívnych právd. Preto hovoríme, že každá relatívna pravda participuje na pravde absolútnej.

Nemožno teda súhlasiť s Jachotom, podľa ktorého „pravda je vždy len jedna“.¹⁹ Jedna je len skutočnosť, resp. ideálna, absolútna pravda, no relatívnych právd o nej môže byť v histórii jej poznávania mnoho. Napríklad o podstate svetla vynorilo sa dodnes niekoľko relatívnych právd: Svetlo je oheň (stárí Gréci), svetlo sú korpuskuly (Newton), svetlo sú éterové vlny (Huygens), svetlo sú elektromagnetické vlny (Maxwell), svetlo sú vlnové kvantá (Planck) atď. Tieto menlivé definície, vedecké zákony stále aproximatívnejšie odrážajú objektívnu povahu svetla, nemenný prírodný zákon, jedinú, od subjektu nezávislú objektívnu skutočnosť.

Nepoznáme zákon, ktorý by hovoril, že každá relatívna pravda musí byť po uplynutí daného času falzifikovaná. Jedna padá skôr, druhá neskôr. Je možné, že niektorá nepadne ani po celú dobu trvania vedy, a teda aj ľudstva, lebo prax ju bude stále potvrdzovať. Bude teda „večná“. To však vôbec neznamena, že bude úplne zhodná so skutočnosťou, fragmentárne absolútna, ale len, že sa nevynoria skúsenostné javy, čo jej budú protirečiť. Treba teda aj ju považovať

¹⁸ *Anti-Dühring*, Bratislava 1954, 33.

¹⁹ *Čo je pravda?* Bratislava 1959, 15.

za úplne zhodnú tiež len so skúsenosťou. Hoci teda absolútna pravda by musela byť nemenná, nemennosť pravdy ešte neznamená jej absolútnosť. Zákon negácie si však vyžaduje zmenu všetkého, a teda aj „večných“, t. j. relatívnych právd. A vidíme, že sa skutočne menia. Z „banalít“, ako nazýva Engels niektoré takéto pravdy, sa už aj od jeho čias niektoré falzifikovali. V neeuklidovskej geometrii súčet uhlov trojuholníka už nie je 180° a zdá sa, že Napoleón tiež nezomrel 5. mája 1821. V poslednom čase sa totiž v sovietskej tlači zjavili články historikov (žiaľ, nemáme ich poruke a nemôžeme citovať) poukazujúce s veľkou pravdepodobnosťou na to, že v onen deň zomrel len Napoleónov dvojník, kým sám Napoleón tragicky zahynul skôr. Niet takej „banality“, ktorú by sme mohli nazvať večnou, správnejšie povedané nefalzifikovateľnou pravdou, čiže niet relatívnej pravdy, o ktorej by sme mohli povedať, že sa úplne zhoduje so skutočnosťou. Podľa akého kritéria by sme aj mohli zistiť, že nejaká pravda je ozaaj večná? Prax pravdy do budúcnosti nepotvrďuje a prorocké schopnosti nemáme.

Ešte niekoľko slov o objektívnosti pravdy. Nemožno o nej hovoriť v zmysle úplnej nesubjektívnosti, lebo to je zase len naivne realistické chápanie pravdy. Aj objektívna pravda je len relatívna, no nazeraná z iného hľadiska. Za objektívnu sa zvykne vyhlasovať taká pravda, ktorá je dokázaná a všeobecne platná. Považuje sa teda za úplne desubjektivizovanú, takže niekedy znamená akoby synonymum samej objektívnej skutočnosti, nezávislej od subjektu. História vedy však ukazuje, že aj takéto pravdy sú subjektívne zafarbené a falzifikujú sa. „Iróniou osudu“ práve najobjektívnejšie pravdy minulosti (geocentrizmus, teória samozrodenia, teória štyroch živlov, teória „horror vacui“, flogistónová teória atď.) boli najsubjektívnejšie. Subjektívne momenty parcipujú na objektívnych pravdách nevyhnutne, pretože nie sú žiadnym zvláštnym druhom právd. A nielen subjektívne, ale čiastočne aj osobné. Pravda nie je predsa anonymná, za ňou niekto stojí, kto ju tvorí a hlása a kto ju prijíma ako svoju! Niekedy sú to len jednotlivci, niekedy azda všetci súčasní odborníci v danej vednej disciplíne. Vyjadruje ich rovnaké skúsenosti v rovnakých podmienkach. Objektívna pravda je teda fakticky len intersubjektívna.

Záverom ešte načrtneme, ako si predstavujeme zvracanie sa relatívnej pravdy v omyl. Zástanca určitej pravdy nevie o tom, že táto pravda sa zhoduje len so skúsenosťou, a myslí si, že sa zhoduje so skutočnosťou. Nestretáva sa totiž s javom, čo by jej protirečil, následkom čoho nebadá jej subjektívnosť. Primerane tomu ju aj formuluje. Nie: V takých a takých podmienkach sa Zem javí ako stojaca, atóm sa javí ako nedeliteľný atď., ale: Zem stojí, atóm je nedeliteľný atď. Hoci sa teda relatívna pravda úplne zhoduje len so skúsenosťou a je objektívno-subjektívne podmienená, vydáva sa a formuluje ako úplne zhodná so skutočnosťou a absolútne nepodmienená. Tým presahuje rámec, v ktorom platí a vzťahuje sa na oblasť, v ktorej celkom neplatí, lebo ju neodráža dokonale, čo má pre ňu ďalekosiachle a „zhubné“ následky. Ako sme totiž už povedali, takáto pravda nesmie skutočnosti protirečiť a musí byť ozaaj „večná“, t. j. nezmeniť sa potiaľ, pokiaľ sa nezmení skutočnosť. Veľmi správne sa vyjadril Ptolemaios, keď mysliac si, že svojou pravdou: Zem stojí v strede sveta, vystihol skutočnosť, vyhlásil,

že táto pravda platí „raz a navždy“.²⁰ Neplatí však. Každá pravda sa dostáva po čase vynáraním sa nových, s ňou nezlučiteľných javov do protirečenia so svojím predmetom. Vynárajú sa skúsenosti jej zastancu alebo niekoho iného a vedú k opozícii voči nej, k diskusii s ňou. Totiž tieto skúsenosti a na nich budované názory sa tiež vydávajú za zhodné so skutočnosťou, keďže každý bádateľ sa považuje za jej rečníka čiže daná pravda by mala platiť aj v nich. Pretože však neplatí, bojujú proti nej a vyhlasujú ju za omyl, nezhodu so skutočnosťou.

Čo je teda omyl? Je to prekonaná pravda, ktorej nezhoda so skutočnosťou už bola odhalená, o ktorej sa už zistilo, že sa úplne zhoduje nie so skutočnosťou, ale len s určitou skúsenosťou, a ktorej objektívna a subjektívna podmienenosť sa retrospektívne spoznáva. Je to pravda, ktorej pravý charakter sa už pozná, je to takrečeno demaskovaná pravda. Prirodzene, nemusí sa poznať celá jej subjektívnosť, ale len toľko, koľko dané podmienky dovoľujú. Medzi pravdou a omylom nie je takto vecný rozdiel, pretože z hľadiska skutočnosti je to stále ten istý poznatok, čo sa s ňou nezhoduje. Rozdiel medzi nimi je v tom, či si subjekt svoju nezhodu so skutočnosťou uvedomuje alebo nie. No nie každý omyl je bývalou pravdou, lebo omylom sa stáva aj hypotéza — keď padne skôr, než sa stala pravdou — a vôbec každá domnienka. Tu máme na mysli len „historické“, vývojové omyly, t. j. také, ktoré boli kedysi na ceste ľudského poznávania skutočnosti relatívnymi pravdami.

Teda keby bol Tycho de Brahe — aby sme zostali pri prvom príklade — povedal: V tých a tých podmienkach sa mi Zem javí ako stojaca, nebol by sa pomýlil, lebo proti tomu by nikto nemohol nič namietat. No nebol by mal ani pravdu, a to jednak preto, lebo by bol dobre poznal podmienenosť, a teda aj subjektívnosť svojho názoru, čiže by vedel, že sa nezhoduje so skutočnosťou, jednak preto, lebo by bol vedome opisoval svoju skúsenosť a nevydával ju za skutočnosť. Úlohou vedy nie je však poznávať skúsenosť, ale skutočnosť; nemá hovoriť o tom ako sa čo javí, ale aké čo je. Preto aj pravda musí presahovať za skúsenosť ku skutočnosti, čiže sa potom aj musí zvracať v omyl. Pokiaľ nepresahuje skúsenosť, pokiaľ sa vedome opisuje len skúsenosť nejde o pravdu, ale len o istotu. Descartovo Cogito vyjadruje len istotu.

Zvrátenie sa pravdy v omyl neznamená však vždy jej nahradenie úplne opačným názorom. O zvrátení hovoríme aj vtedy, keď ide len o spresnenie starej pravdy, čo je veľmi častý prípad.

Musíme podotknúť ešte jedno. Keby omyl bol bezprostredným protestom skutočnosti proti jej nevhodnému hodnoteniu pravdou, mali by sme v tomto protirečení absolútne kritérium nezhody pravdy so skutočnosťou. Omyl je však len bezprostredným protestom skúsenosti. Ďalej ako za skúsenosť myslenie bezprostredne nepreniká a ako je pravda úplnou zhodou len so skúsenosťou, tak aj omyl je úplnou nezhodou len s ňou. Keďže však skúsenosť nie je mysliteľná bez skutočnosti, predpokladáme, že sprostredkovane je omyl protestom skutočností. Nakoľko však práve len sprostredkovane, má to pre vývoj poznávania

²⁰ C. d., 16.

určité nepríjemné následky, s ktorými sa v jeho histórii často stretávame. Tento vývoj potom totiž nie je priamočiary, ale kľukatý, je to progres a občasný regres. Ako sme už ukázali na prípade geocentrizmu a heliocentrizmu, adekvátnejšia pravda nemusí byť ešte aproximatívnejšia. Helicentrizmus sa ukázal v antike a stredoveku mylným, hoci — podľa nášho dnešného hodnotenia — vystihoval skutočnosť a pravda, ktorá ho vyvrátila, bola od nej odvrátená o 180°. Potom sa „karta obrátila“ a omyl sa stal pravdou. Slovom, fakt, že omyl je bezprostredne len protestom skúsenosti, niekedy viac subjektívne zafaženej, než bola predošlá, spôsobuje nielen progresy, ale aj regresy v myslení, zapríčiňuje, že poznávanie nie je len priamočiarym napredovaním, ale kľukatým tápaním a podmieňuje občasnú reverzibilitu omylu v pravdu.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ИСТИНОЙ И ОШИБКОЙ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ПОЗНАНИЯ

Теодор Мюнц

С точки зрения реалистической теории истины, согласно которой истина — это соответствие мышления с действительностью, при истине субъект через мышление подходит прямо к предмету и схватывает его в оригинале, в то время как при ошибке он подпадает под влияние своей специфики и остается замкнутым в самом себе. По мнению автора мышление субъекта всегда специфично, так как оно зависит от специфики его ощущений. Поэтому истина — это полное соответствие мышления только с опытом, в то время как действительность оно постигает только в большей или меньшей степени. Мера этого постижения, т. е. совершенство отражения действительности в нем зависит от уровня опыта, который на протяжении истории научного познания растет в количественном и качественном отношении параллельно с научной практикой, при помощи которой он приобретает. Практика и опыт, их проникновение в действительность обуславливают возможности проверки в каждую эпоху и могут гипотезу лишить ее субъективного характера только в определенной мере. Ни логическая связанность гипотезы с современными правдивыми познаниями других отраслей науки не лишает ее субъективности полностью. Следовательно, гипотеза десубъективизирована лишь частично. Остаток скрыт, в настоящее время его не видать, и поэтому гипотезу провозглашают теорией, соответствующей действительности. Однако, с течением времени, в результате усовершенствования возможностей проверки она превратится в ошибку, которая раскроет — опять только частично — ее скрытую субъективность и покажет, что истина не соответствовала действительности, а только опыту. Следовательно, истина не находится рядом с ошибкой, она превращается в ошибку. Ошибка, — но не каждая, — это разаблаченная истина, субъективность которой стала остро ощущаться. Истина — это потенциальная ошибка.

Таким образом, каждая истина относительна, а не абсолютная. И так как при ее объяснении надо исходить только из тех условий, в которых она возникла, она одновременно и конкретна. Когда она считается общепринятой, называется объективной. Но вследствие того, что относительные истины отражают объективную действительность, как правило все более и более правдиво, что находит свое отражение в расширении области их адекватности, мера их относительности уменьшается и они принимают все больше и больше участия в выражении идеальной, абсолютной истины. Таким образом научное познание постоянно совершенствуется.

Teodor Münz

According to the realistic theory of truth which teaches that truth is agreement between thinking and reality, the subject in truth appears as thinking directly towards the object and grasps it in its original form, whilst in error, he is under his own specificity and remains reserved in his own self. According to the author, the thinking of the subject is always specific, because it is dependent upon the specificity of his sensory experience. Hence, truth is complete agreement between thinking and experience only, while it grasps reality but to a greater or lesser degree. The magnitude of this grasping, that is, perfection of the reflection of reality in it, depends upon the level of experience which deepens qualitatively as well as quantitatively in the course of the history of scientific knowledge and this along with scientific practice by which it is acquired. As a matter of fact, practice and experience, their penetration into reality, condition the verifying possibilities of every epoch and are capable to rid hypothesis of its subjectivity to a limited extent only. Neither is logical consistency of hypothesis with actual true notions of other scientific branches, capable completely to desubjectivize it. Hypothesis is therefore, desubjectivized only partially. The remainder is, however, latent, momentarily unseen and hence, hypothesis is declared as theory congruent with reality. By and by however, as the verifying means become perfected, it turns into error which reveals — again, only partially — its latent subjectivity and shows that truth had not agreed with reality but with experience only. Truth, therefore, does not stand beside error, but turns into error. Error — but not every one — is disclosed, unmasked truth, whose subjectivity has become actual. Truth is potential error.

Every truth is thus relative only and not absolute. Since it has to be explained in conditions from which it has sprung, it is simultaneously concrete. When accepted universally, it is termed objective. But because of the fact that relative truths reflect objective reality, as a rule, more and more faithfully, as manifested in the spreading of their sphere of adequacy, the measure of their relativity diminishes and they participate in a steadily increasing degree in ideal absolute truth. In this manner, scientific perception becomes constantly perfected.

KAUZALITA A PROTIREČENIE

JOZEF COUFAL

Táto stať nadväzuje na autorov článok, ktorý bol uverejnený pod názvom *Poznámky k výstavbe pojmu kauzality* v časopise *Otázky marxistickej filozofie* (1964), č. 5, ale možno ju ponímať i samostatne. V minuloročnom článku dochádza autor na základe rozboru tradičného pojmu kauzality k záveru, že prekonanie paradoxov tohto pojmu predpokladá použitie iného logického pravidla jeho výstavby. Stať je pokusom o taký postup. Má dve hlavné časti, ktoré sú v nadviazaní na prvý článok označené ako III a IV. V prvej časti sa autor pokúša o výklad niektorých ťažkostí použitia iného pravidla a o jeho formuláciu, v druhej o vlastné použitie tohto pravidla. Z dôvodov návaznosti a stručnosti sa problematika rozoberá iba v smeroch prvého článku. Autor sa preto odvoláva na niektoré jeho paragrafy a nenárokuje si vytvorenie nejakej ucelenej koncepcie kauzality.